

AUDITORLARNING KASBIY ETIKASI VA UNING AUDIT SIFATIGA TA'SIRI

Murodov Otabek Xabibullayevich

“Bekmirza Omad” MCHJ rahbari

E-mail: ottabek@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada auditorlarning kasbiy etikasi tushunchasi, uning asosiy tamoyillari va audit sifatiga bevosita ta'siri ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan. Xalqaro tajribalar, jumladan Yevropa, Avstraliya, Janubiy Afrika va Indoneziya amaliyotlari misolida kasbiy etikaga amal qilinishining auditorlik faoliyati samaradorligiga qanday ta'sir ko'rsatishi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kasbiy etika auditorning mustaqilligi, kasbiy skeptitsizmi va jamoatchilik ishonchini oshirish orqali audit sifatining muhim kafolati bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: auditorlik etika, mustaqillik, kasbiy skeptitsizm, audit sifati, xalqaro tajriba, O'zbekiston, jamoatchilik ishonchi, professional javobgarlik, manfaatlar to'qnashuvi, axloqiy audit, auditorlik kodeksi, emotsional intellekt, kasbiy standartlar, shaffoflik, hisobdorlik, auditorlik faoliyati samaradorligi.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti chuqurlashib, kapital bozorlarida axborot assimetriyasi xavflari ortib borayotgan hozirgi sharoitda auditorlarning kasbiy etikasi moliyaviy hisobotning ishonchliligi va jamoatchilik ishonchini ta'minlaydigan poydevor omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Texnik standartlar va audit metodologiyalari yetuk bo'lsa-da, halollik, xolislik, mustaqillik va sir saqlash kabi axloqiy tamoyillar majmuasi bilan qo'llab-quvvatlanmaguncha audit natijasi kutilgan ijtimoiy va iqtisodiy ta'sirni bermaydi. Shu ma'noda kasbiy etika - bu faqat “qoidalar

to'plami" emas, balki auditorning qaror qabul qilishida doimiy ravishda ishlaydigan me'yoriy kompasdir.

O'zbekistonda so'nggi yillarda kuzatilayotgan institutsional islohotlar, jumladan korporativ boshqaruvni kuchaytirish, davlat sektori hisobdorligini oshirish va xalqaro moliyaviy bozorlarga integratsiya jarayonlari audit xizmatlariga bo'lgan talabni sifat jihatidan yangicha bosqichga olib chiqmoqda. Shu bilan birga, amaliyotda bir qator tizimli muammolar ko'zga tashlanadi: manfaatlar to'qnashuvini aniq boshqarish mexanizmlarining yetarlicha ishlamasligi, auditor mustaqilligini amalda kafolatlaydigan iqtisodiy va tashkiliy choralar kamligi, kasbiy skeptitsizmni o'lchash ko'rsatkichlari va muntazam etik tayyorgarlik dasturlarining zaifligi. Natijada auditorning metodik salohiyati yuqori bo'lsa ham, etik intizomdagi bo'shliqlar audit sifatini pasaytirishi mumkin.

Xalqaro tajriba bunday muammolarni yengishda yo'l ko'rsatuvchi boy amaliy materialni taqdim etadi. Yevropa amaliyotida axloqiy audit va integritet siyosatlari davlat sektorida korrupsiya xavfini pasaytirish va hisobdorlikni oshirishda markaziy vosita sifatida qo'llanadi. Avstraliyada auditor mustaqilligi bo'yicha qat'iy me'yorlar iqtisodiy rag'batlar arxitekturasini bilan uyg'unlashtiriladi, bu esa mijoz bilan auditor o'rtasidagi nomutanosibliklarni yumshatadi. Janubiy Afrikadagi kuzatuvlar etik bilim yuqori bo'lsa-da, tashqi va ichki bosimlar sharoitida bu bilimni barqaror amaliy xulqqa aylantirish uchun trening, kuzatuv va o'lchov tizimlari zarurligini ko'rsatadi. Indoneziya tajribasi esa etik me'yorlarni emotsional intellekt kompetensiyalari bilan birgalikda rivojlantirish qaror sifatini oshirishini ta'kidlaydi.

Adabiyotlar sharhi

Respublikamizda auditorlarning kasbiy etikasi va uning audit sifatiga ta'siri bo'yicha maxsus uslubiy yo'riqnomalar va nazariy asoslar yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi sababli, ushbu yo'nalishda amaliyotda tizimli yondashuvni shakllantirish imkoni cheklangan. Natijada, auditorlar va menejerlar uchun optimal qarorlar qabul qilishda foydalaniladigan zaruriy axborot ta'minotini takomillashtirishga yetarli e'tibor qaratilmayapti. O'zbekistonda mazkur masalaning yechimlariga bag'ishlangan ilmiy izlanishlar ham yetarlicha yoritilmagan bo'lib, ko'proq xorijiy tajribalardan foydalanilayotganligi kuzatiladi.

Xususan, xalqaro adabiyotlarda auditorlik etikasining turli jihatlarini keng yoritilgan. Yevropa amaliyotida kasbiy etika davlat sektorida axloqiy audit mexanizmlari orqali korrupsiya xavfini kamaytirish va hisobdorlikni oshirish vositasi sifatida o'rganilgan. Townsend (2014) Avstraliya tajribasida auditorlarning mustaqilligini ta'minlash va manfaatlar to'qnashuvini cheklash bo'yicha qo'shimcha institutlarni taklif qilgan hamda moliyaviy hisobot sug'urtasi orqali jamoatchilik ishonchini mustahkamlash mumkinligini ko'rsatgan.

Mbanjwa (2019) tomonidan Janubiy Afrikada olib borilgan tadqiqotlarda esa auditorlarning kasbiy skeptitsizmi amaliyotda turli bosimlar ostida susayishi va etik me'yorlarga to'liq rioya qilinmasligi kabi muammolar qayd etilgan. Bu holat auditorlik faoliyatida bilim va amaliy xatti-harakatlar o'rtasidagi tafovutni ko'rsatadi. Simatupang va Diana (2025) Indoneziya tajribasida auditorlarda emosional intellektni rivojlantirish etik qarorlar sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini, mijozlar ishonchini oshirishini va auditorlik xulosalarining aniqligini mustahkamlashini ta'kidlagan.

Shuningdek, Surya va hamkorlari (2021) hamda Abdumannonovna (2024) tomonidan olib borilgan izlanishlarda auditorlik kasbiy etikasining audit sifati bilan

uzviy bog‘liqligi asoslab berilgan. Ularning fikricha, kasbiy etika tashkilot ichki madaniyati, regulyativ mexanizmlar va doimiy etik treninglar bilan uyg‘unlashganda, audit sifati yuqorilaydi va auditorlik kasbining jamiyat oldidagi ijtimoiy mas’uliyati mustahkamlanadi.

Yuqoridagi qarashlardan kelib chiqib aytish mumkinki, respublikamizda auditorlarning kasbiy etikasi va audit sifatiga ta’sirini o‘rganishga bag‘ishlangan milliy tadqiqotlarni chuqurlashtirish zarur. Xalqaro tajribalar asosida milliy kodeksni yangilash, nazariy-uslubiy asoslarni takomillashtirish va amaliy mexanizmlarni yaratish nafaqat auditorlarning mustaqilligini oshirish, balki jamoatchilik ishonchini kuchaytirish hamda auditorlik xizmatlari sifatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolada auditorlarning kasbiy etikasi va uning audit sifatiga ta’sirini o‘rganishda ilmiy yondashuv sifatida tizimli va qiyosiy tahlil usullari qo‘llanildi. Avvalo, xalqaro tajribalarning o‘ziga xos jihatlari, jumladan Yevropa, Avstraliya, Janubiy Afrika va Indoneziya tajribalarida auditorlik etikasiga oid mexanizmlar tahlil qilindi va ular milliy amaliyot bilan qiyoslandi. Mazkur qiyosiy tahlil asosida milliy audit tizimidagi mavjud bo‘shliqlar, muammolar va imkoniyatlar aniqlanib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Tadqiqotni amalga oshirishda induksiya, deduksiya, solishtirma va tizimli tahlil usullaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, auditorlarning kasbiy etikasi audit sifatining shakllanishida markaziy omil hisoblanadi. Auditorlik faoliyatida mustaqillik, xolislik va kasbiy skeptitsizm tamoyillariga rioya etilishi moliyaviy hisobotlarning haqqoniyligi va jamoatchilik ishonchini ta’minlashda muhim rol

o'ynaydi. Xalqaro tajriba bu borada turli yondashuvlarni taklif etadi va ularning ko'pi O'zbekiston sharoitida ham amaliy ahamiyat kasb etadi.

Yevropa davlatlari amaliyotida axloqiy audit mexanizmlari auditorlik faoliyatining sifatini oshirish, davlat sektori va xususiy sektorda korrupsiya xavfini kamaytirish, hisobdorlikni kuchaytirishga xizmat qilmoqda. Bu tajriba shuni ko'rsatadiki, axloqiy tamoyillarni nazorat qiluvchi mustaqil institutlarning mavjudligi auditorlik hisobotlarining aniqligini oshirishda samarali vosita bo'lishi mumkin.

Avstraliya tajribasi auditorning mustaqilligini moddiy va tashkiliy jihatdan mustahkamlashga qaratilgan bo'lib, manfaatlar to'qnashuvini kamaytiruvchi mexanizmlar orqali audit sifati kafolatlanadi. Moliyaviy hisobot sug'urtasi kabi innovatsion yondashuvlar auditor-mijoz munosabatlarida xolislikni kuchaytirgan va jamoatchilik ishonchini oshirgan. Bu yondashuv milliy amaliyotda ham muhim ahamiyat kasb etadi, chunki O'zbekistonda auditorlarning iqtisodiy mustaqilligi to'liq ta'minlanmagan.

Janubiy Afrika tajribasi esa auditorlik faoliyatida kasbiy etika bo'yicha bilim va amaliyot o'rtasida tafovut mavjudligini ko'rsatadi. Auditorlar etika qoidalarini yaxshi bilsalar-da, turli tashqi bosimlar sababli ularni amalda qo'llashda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Bu esa muntazam etik treninglar va kasbiy skeptitsizmni baholash indikatorlari zarurligini ko'rsatadi.

Indoneziyada olib borilgan tadqiqotlarda esa emosional intellekt va kasbiy etikaning uyg'unligi alohida ta'kidlangan. Auditorlarning hissiy qobiliyatlari qaror qabul qilish jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatib, mijozlar bilan munosabatlarda ishonchni oshirgan va auditorlik xulosalarining aniqligini ta'minlagan. Bu tajriba

O'zbekiston uchun ham dolzarb bo'lib, auditorlar tayyorgarligida faqat nazariy bilim emas, balki yumshoq ko'nikmalarni ham rivojlantirish zarurligini anglatadi.

O'zbekiston amaliyotida kasbiy etika kodeksi mavjud bo'lsa-da, uning amaliy ijrosi uchun zarur bo'lgan institutsional mexanizmlar yetarlicha rivojlanmagan. Auditorlar uchun mustaqillikni himoya qiluvchi moddiy kafolatlar, etik treninglar va nazorat tizimlari yetarli darajada yo'lga qo'yilmagan. Shu sababli milliy audit tizimida kasbiy etikani mustahkamlashga qaratilgan kompleks yondashuv zarur.

Umuman olganda, tahlillar shuni ko'rsatadiki, auditorlarning kasbiy etikasi audit sifatiga nafaqat texnik, balki ijtimoiy va institutsional jihatdan ham ta'sir qiladi. Auditning samaradorligi auditorning bilim va ko'nikmalaridan tashqari, uning halolligi, xolisligi va jamiyat oldidagi mas'uliyatiga ham bog'liq. Shu bois milliy amaliyotda xalqaro tajribalarni hisobga olib, kasbiy etika kodeksini takomillashtirish va uning samarali ijrosini ta'minlash dolzarb masala hisoblanadi.

1-jadval

Auditorlarning kasbiy etikasining audit sifatiga ta'siri

Kasbiy etika tamoyili	Mazmuni	Audit sifatiga ta'siri	O'zbekiston uchun qo'llash imkoniyati
Halollik	Auditorning o'z faoliyatida rostgo'y va xolis bo'lishi	Hisobotlarda ma'lumotlarning buzilmasdan aks etishini ta'minlaydi, jamoatchilik ishonchini oshiradi	Milliy audit amaliyotida halollikni mustahkamlash uchun kodeks va intizomiy javobgarlik mexanizmlarini

			kuchaytirish zarur
Mus taqillik	Auditor ning mijozdan iqtisodiy va ma'naviy jihatdan erkin bo'lishi	Manfaatlar to'qnashuvini kamaytiradi, xulosalarning xolisligini ta'minlaydi	Auditorlar uchun moddiy kafolatlar va institutsional mexanizmlarni yaratish lozim
Kas biy skeptitsizm	Dalillar ni tanqidiy baholash va shubhali holatlarga nisbatan e'tiborli bo'lish	Xatolik va firibgarliklarni erta aniqlash imkonini beradi, audit samaradorligini oshiradi	Skeptitsizmni baholovchi indikatorlar va treninglarni joriy etish talab etiladi
Max fiylik	Auditor mijoz haqidagi ma'lumotlarni sir saqlashi	Mijoz ishonchini kuchaytiradi, axborot xavfsizligini ta'minlaydi	Maxfiylik qoidalarini buzgan auditorlarga qat'iy javobgarlik belgilash zarur
Prof essional javobgarlik	Auditor faoliyati natijalari uchun jamoatchilik oldida mas'uliyatli	Auditning ijtimoiy ahamiyatini oshiradi, auditor kasbining obro'sini mustahkamlaydi	Jamoatchilik ishonchini oshirish uchun davlat va professional uyushmalar nazoratini kuchaytirish kerak

	bo'lishi		
Shaf foflik va hisobdorlik	Auditor faoliyatining ochiqligi va jamiyatga hisobot berish majburiyati	Audit jarayonining ishonchliligini oshiradi, korrupsiya xavfini kamaytiradi	Audit hisobotlarining jamoatchilikka e'lon qilininishini kengaytirish foydali bo'ladi
Emo tsional intellekt	Stressni boshqarish, samarali muloqot va konfliktlarni hal etish qobiliyati	Qaror qabul qilish sifatini oshiradi, mijozlar bilan munosabatlarda ishonchni mustahkamlaydi	Auditorlar tayyorgarligi dasturlariga yumshoq ko'nikmalarni kiritish zarur

1- jadvalda keltirilgan tamoyillarni audit sifati bilan bog'lovchi mexanizmlarni, ularning o'zaro ta'sirini va O'zbekiston sharoitida amaliy tatbiq yo'llarini chuqur yoritadi. Maqsad - tamoyil - jarayon - natija zanjirini aniqlab, o'lchab bo'ladigan ko'rsatkichlar va boshqaruv choralari belgilash.

Halollik auditning normativ "yadro"si bo'lib, dalillarni tanlash va xulosalarni bayon etishda standartlar bilan bir qatorda axloqiy kompas sifatida ishlaydi. Halollik kuchli bo'lgan muhitda manipulyativ hisobot berish ehtimoli pasayadi, audit dalillari tanlanishi "qulay" ma'lumotlarga yon bosishdan holi bo'ladi, bu esa xatolik va buzilishlarni yashirishni qiyinlashtiradi. Amaliy jihatdan halollikni mustahkamlash intizomiy mexanizmlar (etik qoidabuzarliklar bo'yicha

tezkor ko‘rib chiqish), “sifatsiz ishlar reestri”, shuningdek, xatolarni ixtiyoriy ochiqlashni rag‘batlantirish orqali ta‘minlanadi.

Mustaqillik manfaatlar to‘qnashuvini boshqarish orqali audit xulosasining xolisligini kafolatlaydi. Uning audit sifatiga ta‘siri ikki kanalda namoyon bo‘ladi: iqtisodiy (mijozga qaram daromad tuzilmasini cheklash, no-audit xizmatlari ulushini pasaytirish, majburiy rotatsiya) va tashkiliy (siyosatlar, “cooling-off” tartib-taomillari, ichki nazoratning mustaqil chiziqlari). O‘zbekiston sharoitida mustaqillikni kuchaytirish uchun mijozdan olinadigan no-audit to‘lovlari bo‘yicha limit, auditor almashtirish davriyligi, manfaatlar to‘qnashuvi deklaratsiyalari va ularni tekshiruvchi mustaqil komissiya amaliyotini joriy etish maqsadga muvofiq.

Kasbiy skeptitsizm dalillarga tanqidiy yondashuvni, alternativ gipotezalarni sinash va zid ma‘lumotlarni qayd etishni talab qiladi. Bu tamoyil auditning “aniqlash quvvati”ni oshiradi: erta ogohlantirish signallari (noaniq daromad tan olish, g‘ayrioddiy jurnallar, uchinchi tomon bitimlari) e‘tibordan chetda qolmaydi. Amalda skeptitsizmni kuchaytirish uchun tekshiruv chek-listlari, “qarama-qarshi dalillar jurnali”, peer-review sessiyalari va vaqt-bosimni balanslovchi rejalashtirish talab etiladi. O‘lchov sifatida alternativ dalil izlash ulushi, muqobil izohlar soni, murakkab sohalarda chuqurlashtirilgan testlar nisbati kabi indikatorlar qo‘llanishi mumkin.

Maxfiylik mijoz bilan ishonch kanalini mustahkamlaydi va axborot xavfsizligini ta‘minlaydi; shu bilan birga, u oshkoralik va “whistleblowing” bilan muvozanatni talab qiladi. Amaliy yechim - maxfiylik siyosatida istisnolar (firibgarlik, jamoatchilik manfaatiga daxldor holatlar) va anonim xabar berish kanallari aniq belgilanishi, auditorlar uchun ma‘lumotni saqlash va uzatish protokollari bo‘yicha muntazam treninglar o‘tkazilishidir.

Professional javobgarlik auditor ishining ijtimoiy mandatini anglatadi: xatolarni tan olish, tavsiyalar ijrosi monitoringi va manfaatdor tomonlarga tushunarli hisobot berish. Bu tamoyil audit ta'sirini ("impact") oshiradi: tavsiyalar bajarilish ulushi ko'tariladi, qayta tekshiruvlarda xuddi shu kamchiliklarning takrorlanish darajasi pasayadi. Shu maqsadda tavsiyalar uchun "RACI" xaritalari, ijro muddatlari va ochiq kuzatuv paneli joriy qilinishi foydali.

Shaffoflik va hisobdorlik audit jarayonining ko'rinuvchanligini ta'minlaydi: metodologiya, muhim mulohazalar va cheklovlar aniq bayon etilsa, foydalanuvchilar xulosa va tavsiyalar qiymatini to'g'ri baholaydi. Bu korrupsiya xavfini kamaytiradi, chunki qarorlar ortidagi dalillar "yorug'likka" chiqariladi. Amaliy choralar - jamoatchilik uchun qisqa, o'qiladigan ijro xulosalari, muhim audit ko'rsatkichlari paneli va nazorat organlari bilan hamkorlikdagi davriy brifinglar.

Emotsional intellekt yumshoq ko'nikmalar orqali etik tamoyillarning "hayotga tatbiq"ini ta'minlaydi: stress ostida ham xolislikni saqlash, murakkab muloqotlarda konstruktiv pozitsiya, jamoda fikr xilma-xilligini boshqarish. Bu qaror qabul qilish sifati va mijoz bilan ishonchga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Amaliy jihatdan EI modullari (muloqot, konflikt boshqaruvi, kognitiv og'ishlarni tanish)ni malaka oshirish dasturlariga majburiy komponent sifatida kiritish maqsadga muvofiq.

Tamoyillar o'zaro kuchaytiruvchi tizimni hosil qiladi: mustaqillik skeptitsizmni real imkoniyatga aylantiradi; shaffoflik va javobgarlik halollikni institutlashtiradi; emotsional intellekt maxfiylik va oshkoralik o'rtasidagi nozik muvozanatni saqlaydi. Shu bois alohida chora yetarli emas - kompleks paket zarur.

O'zbekiston uchun amaliy paket quyidagicha konturlanadi:

- 1) siyosat va institutlar - manfaatlar to'qnashuvi bo'yicha majburiy deklaratsiyalar, no-audit to'lovlari limiti, rotatsiya va "cooling-off";
- 2) jarayon va usullar - skeptitsizm chek-listlari, qarama-qarshi dalillar jurnali, peer-review hamda yuqori riskli sohalar uchun chuqurlashtirilgan testlar;
- 3) kompetensiya - etik va EI modullari bilan yillik majburiy treninglar, real holatga yaqin simulyatsiyalar;
- 4) monitoring va o'lchov - mustaqillik buzilishi holatlari, tavsiya ijrosi ulushi, inspektsiya topilmalari, qayta tuzatilgan hisobotlar soni, mijoz shikoyatlari ko'rsatkichi kabi indikatorlar bilan ochiq panel.

Natijada jadvalda keltirilgan tamoyillarni tizimli qo'llash audit sifatini texnik jihatdan (xatolarni aniqlash, dalil sifati) va institutsional jihatdan (ishonch, hisobdorlik) barqaror oshiradi. Kompleks yondashuv - qoidalar (kodeks) + o'lchov (indikatorlar) + rag'bat/mas'uliyat (intizomiy va bozor mexanizmlari) - milliy amaliyotni xalqaro andozalarga yaqinlashtirib, jamoatchilik ishonchini mustahkamlaydi.

2-jadval

**Auditorlarning kasbiy etikasi bo'yicha xalqaro tajribalarni
O'zbekistonda qo'llash muammolari va yechimlari**

Muammo	Xalqaro tajriba	Audit sifatiga ta'siri	O'zbekiston uchun yechimlar
Auditor mustaqilligining zaifligi	Avstraliya da manfaatlar to'qnashuvini cheklash uchun	Mustaqillik kuchaysa, xulosalar xolis bo'ladi va sifatsiz	Auditorlar uchun majburiy rotatsiya tizimi va no-audit

	qat'iy me'yorlar va moliyaviy hisobot sug'urtasi joriy etilgan	audit xavfi kamayadi	xizmatlariga limitlar belgilash
Kasbiy skeptitsizm darajasining pastligi	Janubiy Afrikada skeptitsizm bosimlar ta'sirida susaygani aniqlangan, lekin muntazam treninglar orqali mustahkamlash amaliyoti joriy etilgan	Skeptitsiz m kuchayganda firibgarlik va xatoliklar erta aniqlanadi	Skeptitsiz mni baholash indikatorlarini ishlab chiqish va auditorlar uchun muntazam amaliy mashg'ulotlar o'tkazish
Axloqiy qaror qabul qilishdagi qiyinchiliklar	Yevropa mamlakatlarida axloqiy audit institutlari shakllangan bo'lib, ular qarorlar jarayonini monitoring qiladi	Axloqiy qarorlar adolatli bo'lsa, audit natijalari ishonchli bo'ladi	Milliy audit tizimida etik komissiyalar tashkil etish va qarorlarni qayta ko'rib chiqish mexanizmlarini yo'lga qo'yish
Auditor-	Indoneziy	Muloqot	Auditorla

mijoz munosabatlaridagi bosimlar	ada etik tamoyillarni emosional intellekt bilan uyg'unlashtirish amaliyoti keng qo'llanmoqda	sifati oshadi, ishonch mustahkamlanadi	rni yumshoq ko'nikmalar bo'yicha tayyorlash dasturlarini ishlab chiqish
Milliy kodeksning xalqaro talablar bilan to'liq uyg'unlashmaganligi	IFAC va INTOSAI tomonidan qabul qilingan xalqaro etika kodekslari keng qo'llanadi	Global standartlarga yaqinlashish auditorlik hisobotlarining xalqaro tan olinishini ta'minlaydi	Milliy etika kodeksini yangilash va uni xalqaro standartlarga uyg'unlashtirish

2-jadvalda auditorlarning kasbiy etikasi bilan bog'liq muammolar, ularning xalqaro tajribada qanday hal etilayotgani, audit sifatiga ko'rsatadigan bevosita ta'siri hamda O'zbekiston sharoitidagi yechimlar tizimli tarzda yoritib berilgan. Ushbu yondashuv auditorlik faoliyatining nafaqat texnik, balki axloqiy va institutsional jihatlarini ham qamrab oladi.

Avvalo, auditor mustaqilligi masalasi global miqyosda eng dolzarb muammolardan biri sanaladi. Avstraliya tajribasi shuni ko'rsatadiki, manfaatlar to'qnashuvini cheklovchi qat'iy me'yorlar va moliyaviy hisobot sug'urtasi orqali auditorning xolis pozitsiyasi mustahkamlanadi. Bu holat audit sifatini oshiradi, chunki auditor mijozning bosimidan erkin bo'ladi va qarorlarini mustaqil ravishda

qabul qiladi. O'zbekiston sharoitida esa majburiy rotatsiya tizimi va no-audit xizmatlariga limitlar joriy etilishi auditorlarning haqiqiy mustaqilligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Ikkinchi muammo - kasbiy skeptitsizm darajasining pastligi. Janubiy Afrika tajribasi auditorlarning bilimlari yuqori bo'lsa-da, tashqi bosimlar ta'sirida skeptitsizm zaiflashishini ko'rsatadi. Shu sababli muntazam treninglar va maxsus o'quv dasturlari orqali auditorlarda tanqidiy yondashuvni kuchaytirish amaliyoti yo'lga qo'yilgan. Audit sifatiga bu tamoyilning ta'siri bevosita: auditor shubhali operatsiyalarni erta aniqlaydi, firibgarlik xavflarini kamaytiradi va xulosalarning haqqoniyligini oshiradi. O'zbekistonda skeptitsizmni baholash indikatorlarini ishlab chiqish va amaliy mashg'ulotlarni ko'paytirish zarur.

Uchinchi masala - axloqiy qaror qabul qilishdagi qiyinchiliklar. Yevropa mamlakatlari tajribasida maxsus axloqiy audit institutlari tashkil etilgan bo'lib, ular auditorlarning qarorlarini monitoring qiladi. Bu tizim adolatli qarorlar qabul qilinishini ta'minlaydi va jamoatchilik ishonchini mustahkamlaydi. O'zbekistonda bunday institutlarning yo'qligi qarorlarning xolisligiga xavf tug'diradi, shu bois etik komissiyalarni tashkil etish va qarorlarni qayta ko'rib chiqish mexanizmlarini yo'lga qo'yish zarur.

To'rtinchi jihat auditor-mijoz munosabatlari bilan bog'liq bosimlardir. Indoneziya tajribasi bu muammoni auditorlarning emosional intellektini rivojlantirish orqali hal etmoqda. Auditorlar stressni boshqarish, samarali muloqot olib borish va konfliktlarni konstruktiv hal etish ko'nikmalarini egallaganida, bu audit jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston amaliyotida auditorlarning yumshoq ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha o'quv dasturlarini ishlab chiqish muhim yo'nalishlardan biridir.

So'nggi muammo - milliy kodeksning xalqaro talablar bilan to'liq uyg'unlashmaganligidir. IFAC va INTOSAI kabi xalqaro professional tashkilotlar tomonidan qabul qilingan etika kodekslari global miqyosda qo'llanilmoqda va ularning milliy amaliyot bilan uyg'unlashuvi audit hisobotlarining xalqaro tan olinishini kafolatlaydi. O'zbekistonda milliy etika kodeksini yangilash, uni xalqaro standartlarga moslashtirish va ijrosini qat'iy nazorat qilish zarur.

Umuman olganda, jadvalda ko'rsatilgan muammolarni hal etish va xalqaro tajribani moslashtirish orqali O'zbekiston auditorlik tizimida sifat, xolislik va jamoatchilik ishonchini sezilarli darajada oshirish mumkin. Shu orqali auditorlik faoliyati nafaqat texnik tekshiruv jarayoni, balki iqtisodiy munosabatlarda adolat, shaffoflik va ishonchni ta'minlovchi muhim institut sifatida mustahkamlanadi.

Xulosa va takliflar

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, auditorlarning kasbiy etikasi audit sifatining shakllanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Mustaqillik, halollik, kasbiy skeptitsizm, maxfiylik va professional javobgarlik kabi tamoyillar auditorlik faoliyatining asosiy poydevorini tashkil etadi. Xalqaro tajriba shuni tasdiqlaydiki, ushbu tamoyillar nafaqat auditning texnik aniqligini, balki jamoatchilik ishonchini ham oshirishga xizmat qiladi. O'zbekiston sharoitida esa kasbiy etikani mustahkamlash bo'yicha nazariy-uslubiy asoslar va amaliy mexanizmlar yetarlicha rivojlanmaganligi sababli, milliy amaliyotda ayrim muammolar kuzatilmoqda.

Shu asosda quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

Birinchidan, auditorlarning mustaqilligini kuchaytirish maqsadida manfaatlar to'qnashuvini cheklovchi aniq mexanizmlar joriy etilishi zarur. Xususan, majburiy rotatsiya tizimi, no-audit xizmatlari uchun limit va manfaatlar

deklaratsiyasini joriy qilish milliy amaliyotda auditorlarning xolisligini ta'minlaydi.

Ikkinchidan, kasbiy skeptitsizmni oshirish uchun muntazam treninglar, maxsus indikatorlar va peer-review mexanizmlari ishlab chiqilishi lozim. Bu nafaqat xatolik va firibgarliklarni erta aniqlash imkonini beradi, balki auditorlarning tanqidiy fikrlash salohiyatini ham mustahkamlaydi.

Uchinchidan, axloqiy qaror qabul qilish jarayonini nazorat qiluvchi institutsional mexanizmlar zarur. Yevropa tajribasidagi axloqiy audit institutlari singari, O'zbekiston sharoitida ham etik komissiyalar va qarorlarni qayta ko'rib chiqish mexanizmlari tashkil etilishi foydali bo'ladi.

To'rtinchidan, auditorlarning yumshoq ko'nikmalarini rivojlantirish alohida e'tibor talab qiladi. Indoneziya tajribasida bo'lgani kabi, emosional intellekt va muloqot madaniyatini rivojlantirish orqali auditor-mijoz munosabatlaridagi bosimlarni kamaytirish mumkin.

Beshinchidan, milliy etika kodeksi xalqaro standartlar, jumladan IFAC va INTOSAI talablariga uyg'unlashtirilishi, amaliy ijrosini nazorat qiluvchi samarali mexanizmlar yaratilib, muntazam ravishda yangilanib borilishi lozim.

Umuman olganda, auditorlarning kasbiy etikasi nafaqat audit jarayonining sifati, balki iqtisodiy munosabatlarda adolat, shaffoflik va jamoatchilik ishonchining kafolati sifatida qaralishi zarur. Xalqaro tajribalarni moslashtirish va milliy sharoitda samarali mexanizmlarni joriy qilish orqali O'zbekiston auditorlik tizimi sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarilishi mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Bowersox, D.J., & Closs, D.J. (2001). Logistics: Integrated Supply Chain. Moscow: Olimp-Biznes.
2. IESBA (2020). International Code of Ethics for Professional Accountants (including International Independence Standards). International Federation of Accountants (IFAC).
3. INTOSAI (2016). *ISSAI 30: Code of Ethics*. International Organization of Supreme Audit Institutions.
4. Mbanjwa, T. (2019). Professional skepticism and ethical challenges in South Africa. *Journal of Accounting and Auditing Research*, 11(3), 44-57.
5. Simatupang, F., & Diana, R. (2025). Emotional intelligence and auditor ethical decision-making in Indonesia. *Asian Journal of Business Ethics*, 14(2), 75-92.
6. Surya, P., Wijaya, A., & Hadi, R. (2021). Professional ethics, corporate governance and audit quality. *International Journal of Accounting Studies*, 9(1), 55-68.
7. Townsend, R. (2014). Independence and ethical challenges in Australian auditing practice. *Australian Accounting Review*, 24(2), 102-118.
8. Needles, B.E., Anderson, H.R., & Caldwell, J.C. (1996). *Principles of Accounting*. Moscow: Finance and Statistics.
9. Horngren, C.T., & Foster, G. (2000). *Cost Accounting: A Managerial Emphasis*. Moscow: Finance and Statistics.